

STAREJŠA IN SREDNJA KAMENA DOBA

120–8 tisočletij pred sedanjostjo

dr. Peter Turk, kustos za prazgodovino

iz: Tomaž Nabergoj (ur.): Stopinje v preteklost. Zakladi iz zbirk Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2006.

Eno od glavnih nalog arheološke vede lahko ponazorimo s svojevrstnim prevajanjem iz govorice neposrednih podatkov, ki jih navajajo njeni primarni viri, v abstraktno in kompleksno govorico človekove kulturne, socialne, ekonomske in duhovne zgodovine. Primarni arheološki viri so namreč predmeti, izdelki nekdanjega človeka ali pa le materialne ostaline njegovega bližnjega in bolj oddaljenega okolja. Prvotna, neposredna govorica človekovih izdelkov in drugih materialnih ostalin je torej vse kaj drugega kot to, čemur z velikima besedama rečemo zgodovina človeštva. In vendar, zgodovina človeštva v največjem delu svojega trajanja temelji prav na teh ostalinah.

Tako lahko neposredno govorico kamnitih in koščениh orodij iz starejše kamene dobe ubesedimo v njihov natančen opis, njihovo lego ob ostankih žganine povežemo z obstojem sočasnega kurišča, njihovo lego v eni od plasti jamskega najdišča pa umestimo v popis stratigrafskega zaporedja plasti v jami. A ti postopki pomenijo šele začetek arheologovega dela. Z uporabo metod izbora, razvrstitve, primerjave, naravoslovnih datacij itd. je mogoče raziskati načine in tehnologije izdelave, tudi namembnost teh orodij, jih primerjalno umestiti v tehnološko ali kulturno sorodne skupine, jih natančneje uvrstiti na časovno lestvico človekove prazgodovine ter jih navsezadnje povezati s konkretnimi skupinami človekovih prednikov, kakor so izpričane na drugih najdiščih, kjer so bili njihovi kostni ostanki odkriti skupaj s podobnimi orodji.

Kaj so torej v očeh današnjih opazovalcev zakladi iz globoke prazgodovine? To so tisti predmeti, ki največ pripomorejo k našemu boljšemu poznavanju in razumevanju prazgodovinskega človeka. Po eni strani drži, da je za tako daljno preteklost, kot je starejša kamena doba, vsak pokazatelj obstoja in dejavnosti naših prednikov zelo dragocen. A za prazgodovinska obdobja je še pomembnejše, da imajo odkriti predmeti kontekst, da so torej bili odkriti v »nedotaknjenem« okolju prvotne uporabe ali odložitve. Šele to pripomore k njihovi večji povednosti, k obsežnejšemu in bolj informativnemu prevodu iz prvotne govorice predmetov in njihovega neposrednega materialnega okolja v interpretirano govorico človekove zgodovine. Tudi če npr. v Sloveniji poznamo kamnita orodja – naključne površinske najdbe ali take v sekundarni legi, ki bi po uveljavljenih tipoloških razvrstitvah lahko sodile še v čas najstarejšega človekovega prednika v Evropi, t.i. pokončnega človeka (*Homo erectus*), torej v čas do 500 tisočletij pred sedanjostjo in v še globljo preteklost, tega brez dodatnih naravoslovnih datacijskih dokazov ali stratigrafske lege v dobro ohranjenih najdiščnih plasteh ne moremo potrditi. Taka orodja so namreč lahko tudi izdelek poznejših človekovih prednikov.

Prav zato so toliko dragocenejšje najdbe kamnitih in koščenih artefaktov v nepoškodovanih ledenodobnih **plasteh v jamah**, kakršni sta **Betalov spodmol** na Notranjskem in **Divje babe** na Cerkljanskem. Najdbe iz teh jam so bile namreč pridobljene s sistematičnimi arheološkimi izkopavanji, med katerimi so bile natančno ugotovljene njihove prvotne lege in pripadnost posamičnim plastem. Najdbe iz obeh jam izkazujejo dolgotrajni pojav **musterjenskih oblikovnih tipov kamnitih orodij** (po najdišču Le Moustier v Franciji), ki so – posebej na podlagi številnih naravoslovnih datacij med sodobnimi arheološkimi raziskavami jame Divje babe – uvrščene v čas med okrog **120 in 40 tisočletij pred sedanjostjo**. Sodijo torej v čas **neandertalca** (po najdišču Neanderthal v Nemčiji), predhodnika anatomsko sodobnega človeka.

Neandertalec je torej prvi človek, za katerega obstajajo zanesljivi materialni dokazi, da je vsaj od časa toplega obdobja med zadnjima ledenima dobama poseljeval slovensko ozemlje. Glede na izvor in razširjenost, ki je bila omejena na Evropo in Bližnji vzhod, je bil edini pravi »Evropejec« med pripadniki človeškega rodu. Neandertalec je poseljeval naše kraje tudi večji del zadnje ledene dobe, ki se je začela pred okrog 110 tisočletji. V tem času, posebej med vrhuncema hladnega obdobja pred 70–60 ter pred 25–15 tisočletji, je led prekril severno Evropo in velik del srednje, tako tudi Alpe. Paleolitski lovci in nabiralci plodov so pri nas zapustili sledove v jamah alpskih predgorij in na Notranjskem, predvsem v Postojnski kotlini. Tod so bila odkrita njihova značilna kamnita musterjenska orodja, ki so jih izdelovali z odbijanjem od kamenega jedra in dodatno obdelavo robov odbitkov.

Pred 40–30 tisočletji so neandertalci izumrli. Izpodrinili so jih prišleki iz Afrike, **kromanjonci** (po najdišču Cro Magnon v Franciji), neposredni predniki sodobnega človeka, ki so v tem času prek Bližnjega vzhoda poselili Evropo. Razlogov za izumrtje neandertalcev ne poznamo. Raziskovalci najpogosteje domnevajo, da so agresivni in inovativni kromanjonci postopoma zavzeli življenjska okolja neandertalcev. Prav z inovativnostjo naših neposrednih prednikov povezujemo znamenite najdbe iz **Potočke zijalke**, najbolj znanega slovenskega najdišča iz **orinjasjena**, najzgodnejšega obdobja navzočnosti kromanjoncev v Evropi (po najdišču Aurignac v Franciji). V tem času, **pred okrog 35 tisočletji**, so si kromanjonski lovci v jami z mogočnim vhodom v vzhodnih Karavankah omislili svojo poletno gorsko postojanko. Nenavadno visoka lega Potočke zijalke (skoraj 1700 m nadmorske višine) potrjuje domneve, da se podnebje v zadnji ledeni dobi v naših krajih razen v času obeh viškov hladnega obdobja ni zelo razlikovalo od današnjega. V Potočki zijalki so bila ob številnih kuriščih odkrita kamnita orodja in veliko število (prek 100) koščenih konic, ki so bile verjetno nasajene na kopja (najdbe iz te jame hrani Pokrajinski muzej v Celju). Umetelno izrezane in ostružene konice so najpogosteje izdelane iz kosti jamskega medveda in so ob novih tipih kamnitih orodij (npr. dolgih kremenastih rezilih) najznačilnejša novost tega obdobja. V manjšem številu jih poznamo tudi z drugih najdišč.

Arheološko dobro dokazanemu orinjasjenu sledi najmlajši del starejše kamene dobe, v katerem so sledovi človekove prisotnosti v Sloveniji slabo prepoznavni. V veliki meri je to posledica redke poselitve, povezane z drugim hladnim sunkom zadnje ledene dobe (t.i. drugi pleniglacial), ko so obsežna alpska območja ponovno

pokrili ledeniki, druge dele slovenske pokrajine pa si smemo predstavljati kot negostoljubno tundro in hladno stepto, le delno pokrito z iglastimi gozdovi. Zanimivo je, da se slika slabo prepoznavne poselitve nadaljuje tudi konec ledene dobe in v začetku holocena, v času med 15 in 8 tisočletji pred sedanjostjo. Nekaj novoodkritih najdišč nakazuje, da je naše skromno poznavanje tega obdobja povezano s trenutnim stanjem raziskav. Omeniti velja nova odkritja **mlajšepaleolitskih najdišč na odprtem**. Med njimi je najpomembnejše tisto pod gričem **Zemono** v zgornji Vipavski dolini, odkrito med zaščitnimi raziskavami na trasi vipavske avtoceste v letu 2001. Obsežni ostanki kurišč in številna kamnita orodja, ki so jih na tem mestu izdelovali, nakazujejo, da so si paleolitski prebivalci ob koncu starejše kamene dobe tod postavili stalnejšo postojanko. Pod Zemonom sta bila odkrita tudi manjša kamna z vrezanimi geometrijskimi motivi, ki sta najstarejša pričevalca umetnostnega upodabljanja v kamnu na Slovenskem. Dve nedavno dobro raziskani najdišči na **Krasu, Viktorjev spodmol in Mala Triglavca**, nazorno odslikavata množično proizvodnjo t.i. mikrolitov v **mezolitu, srednji kamni dobi** (10.–6. tisočletje pr. n. št.). Gre za drobna kamnita orodja pretežno geometrijskih oblik, med katerimi prevladujejo trapezi. Verjetno so bila vdeta v večja lesena rezilna orodja in projektilno orožje. Ob teh se v srednji kamni dobi prvič pri nas pojavljajo koščene harpune.

Uporabljena literatura

BOŽIČ, D. in J. DULAR (ur.) 1998, *Zakladi tisočletij*. – Ljubljana.

BRODAR, M. in F. OSOLE 1979, Paleolitsko i mezolitsko doba u Sloveniji. – V: *Praistorija jugoslavenskih zemalja I. Paleolitsko i mezolitsko doba*, Sarajevo, 129–194.

GAMBLE, C. 1986, *The Paleolithic Settlement of Europe*. – Cambridge.

TRAMPUŽ OREL, N. 2005, *Piščal iz Divjih bab*. – Ljubljana (zloženka).

TURK, I. (ur.) 1997, *Moustérienska »koščena piščal« in druge najdbe iz Divjih bab I v Sloveniji*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 2, Ljubljana.

TURK, I. in F. STELE 1997, *Ob zori časov. Divje babe I, Potočka zijalka*. – Ljubljana.

PIŠČAL IZ DIVJIH BAB

stara 60 000 let

najstarejše glasbilo na svetu

Od kod izvira

Koščena piščal je bila odkrita leta 1995 v podzemni jami Divje babe v bližini Cerknega med sistematičnimi izkopavanji arheologa Ivana Turka. Jama leži v pobočju pod robom Šebreljske planote, 230 metrov visoko nad reko Idrijco. Jama, ki je bila sicer brlog jamskih medvedov, so v času zadnje poledenitve uporabljali kot zatočišče tudi ljudje, najprej neandertalci in zatem kromanjonci. Piščal je ležala ob enem izmed ognjišč.

Koliko je stara

Do nedavnega je vladalo mnenje, da so najstarejše piščali v Evropi naredili kromanjonci pred 40 000 – 30 000 leti. Piščal iz Divjih bab je starejša. Starost jamske plasti, v kateri je bila odkrita, je bila nedavno ponovno določena na podlagi preiskav medvedjih zob z elektronsko spinsko rezonanco na približno 60 000 let. V arheoloških obdobjih ta čas pripada koncu srednjega paleolitika.

Kdo jo je naredil

Piščal je zaenkrat edinstvena, ne samo v Evropi ampak tudi v ostalem svetu. Naredil jo je namreč neandertalec, saj je bila odkrita v plasti z neandertalskim orodjem. Neandertalci so se pojavili na slovenskem ozemlju pred približno 200 000 leti, kot dokazujejo najdbe zanje značilnih kamenih musterjenskih orodij. Izumrli so v obdobju, v katerem so postopoma prevladali inovativni in bolj napadalni kromanjonci (okoli 40 000 – 30 000 let pred sedanjostjo).

Kako je bila narejena

Piščal je bila narejena iz cevastega dela stegenice mladiča jamskega medveda. Raziskovalci so dokazali izdelavo luknjic z eksperimentalnim delom. Na mestu bodoče luknjice je bila najprej izklesana vdolbinica s koničastim kamenim orodjem in nato predrta s koščnim prebijačem. S tem poskusom in drugimi dokazi so dokončno ovrgli predpostavko, da so luknjice nastale zaradi ugriza zveri.

Pomen najdbe

Piščal iz Divjih bab je starejša od vseh do sedaj znanih paleolitskih piščali na svetu in obenem prva, ki je zanesljivo izdelek neandertalca. Ostale pripisujejo kromanjoncem. Njeno odkritje dodatno osvetljuje neandertalčeve umske sposobnosti in njegov čustveni svet, pomembno pa je tudi za poznavanje razvoja človeškega govora in glasbe.